

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ІНСЦЕНУВАННЯМ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПОДІЇ

Осадчий Ю. І.

Стаття присвячена визначенню напрямів розслідування окремих злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, залежно від наявної слідчої ситуації, яка поєднує комплекс відповідної інформації щодо учасників дорожньо-транспортної події, обстановки та своєрідної (нетипової для дорожньо-транспортної події) слідчої картини. Залежно від складу злочину, пов'язаного з інсценуванням дорожньо-транспортної події, виникають типові слідчі ситуації, які обумовлюють висування відповідних версій та застосування комплексу слідчих (розшукових) дій та заходів. Ознаки застосування інсценування дорожньо-транспортної події можуть бути виявлені як на місці дорожньо-транспортної події, так і в процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: типові слідчі ситуації, напрями розслідування, інсценування, дорожньо-транспортна подія.

Статья посвящена определению направлений расследования отдельных преступлений, связанных с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия, в зависимости от имеющейся следственной ситуации, которая сочетает комплекс соответствующей информации об участниках дорожно-транспортного происшествия, обстановки и своеобразной (нетипичной для дорожно-транспортного происшествия) следовой картины. В зависимости от состава преступления, связанного с инсценировкой дорожно-транспортного происшествия, возникают типичные следственные ситуации, обуславливающие выдвижения соответствующих версий и применение комплекса следственных (розыскных) действий и мероприятий. Признаки применения инсценировки дорожно-транспортного происшествия могут быть обнаружены как на месте дорожно-транспортного происшествия, так и в процессе проведения отдельных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: типичные следственные ситуации, направления расследования, инсценировка, дорожно-транспортное происшествие.

The article is devoted to the determination of the directions of investigation of certain crimes related to the road accident re-enactment, depending on the existing investigative situation, which combines a set of relevant information on the participants of the road accident, circumstances and original (non-typical for road accident) picture of traces. Depending on the body of a crime related to road accident re-enactment typical investigative situations arising and stipulating the nomination of the relevant versions and the using of a set of investigative (search) actions and measures. The signs of the road accident re-enactment can be detected both at the place of the road accident and during conducting certain investigative (search) actions.

Key words: typical investigative situations, directions of investigation, re-enactment, road accident.

Постановка проблеми. Поняття слідчої ситуації не є новим. Як категорія суто криміналістична, вона відбиває сукупність матеріальних, інформаційних й інших чинни-

ків, що склалися на певний момент розслідування, та обумовлює основні напрями розслідування, ухвалення рішень і вибір способів дій. Вибір тих або інших показників (характеристик) слідчої ситуації дозволяє в ході досліджень диференціювати вплив вказаних показників на характер конструктивної зміни ситуації з метою розкриття і розслідування злочину.

Водночас аналіз слідчої і судової практики показує, що специфіка криміналістики як науки і її прикладний характер вимагають постійного вивчення, дослідження і виявлення усіх (у тому числі нових) закономірностей, які можуть сприяти вдосконаленню діяльності, спрямованої на протидію проявам злочинної діяльності. Особливо це стосується тієї категорії злочинів, які пов'язані з інсценуванням загалом та з інсценуванням дорожньо-транспортної події зокрема. Але, на жаль, такі непорушні істини іноді забуваються. Важливо відзначити, що головною метою будь-якого дослідження в криміналістиці є підвищення ефективності вирішення завдань, пов'язаних з розкриттям і розслідуванням злочинів, а відносно означеної категорії злочинів – встановлення самого факту вчинення злочину, замаскованого під дорожньо-транспортну подію. Успішному виконанню цих завдань сприятиме всебічний аналіз і оцінка виділених ознак, властивостей і показників слідчих ситуацій, у тому числі під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Актуальність теми дослідження підтверджується відсутністю достатніх наукових досліджень, спрямованих на визначення типових слідчих ситуацій, а також напрямів розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, з урахуванням сучасних умов.

Латентність злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, невизначеність ознак, які свідчать про інсценування дорожньо-транспортної події, відсутність аналізу матеріалів слідчої та судової практики розслідування означеної категорії злочинів, спонукає до систематизації слідчих ситуацій, які виникають залежно від виду злочину за різними підставами, з подальшим визначенням напрямів розслідування.

Стан дослідження. Аналіз наявних точок зору щодо поняття та сутності слідчої ситуації в криміналістиці дає підстави констатувати відсутність єдиного підходу до розуміння означеної категорії.

Так, деякі криміналісти [1, с. 132; 2, с. 229; 3, с. 44, 45; 4, с. 316; 6, с. 161; 7, с. 8; 8, с. 159] розуміють слідчу ситуацію як сукупність умов, у яких у відповідний момент здійснюється розслідування злочину. Інші визначають слідчу ситуацію як обстановку, в якій протікає процес докозування [1, с. 132], або як сукупність умов та обставин, в яких на цей момент триває процес доказування [10, с. 14], чи поєднання умов і обставин на будь-якому етапі досудового розслідування злочинів, які сприяють швидкому і повному їх розкриттю і розслідуванню або навпаки

[13, с. 469]. Деякі розуміють під слідчою ситуацією характеристику умов, за яких протікає процес розслідування [9, с. 525], тощо.

Деякі слідчі ситуації, що виникають під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, розглянуті у дисертаційних дослідженнях А.А. Саковського, В.В. Семенова [11; 12]. Однак слід зазначити, що дотепер класифікації слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, а також визначення напрямів розслідування залежно від тієї чи іншої ситуації та складу злочину, з урахуванням сучасних умов, не здійснено.

Метою та завданням статті є визначення типових слідчих ситуацій та напрямів розслідування окремих злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події

Методи та використані матеріали. Задля досягнення мети використовувались такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, як: формально-логічний метод – під час визначення особливостей поведінки осіб, причетних до інсценування дорожньо-транспортної події, з метою приховати факт вчинення злочину; системно-структурний метод – під час систематизації слідчих ситуацій та напрямів розслідування; статистичний та соціологічний метод – під час вивчення слідчої та судової практики.

Висновки та результати дослідження ґрунтуються на аналізі наукових джерел з криміналістики, кримінального процесу, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності, психології тощо.

Викладання основного матеріалу. Виникаючі слідчі ситуації залежать від виду злочину, пов'язаного з інсценуванням дорожньо-транспортної події.

Так, інсценування дорожньо-транспортної події може бути складником способу вчинення та приховування наслідків вчинення вбивств (наприклад, вбивств на замовлення, замаскованих під дорожньо-транспортну подію).

За таким злочином можливо виникнення наступних слідчих ситуацій:

Перша слідча ситуація. На місці дорожньо-транспортної події виявлено труп з явними зовнішніми ознаками наслідків ДТП (сліди шин, мікрочастинки скла на одязі потерпілого, вдавнені сліди на тілі потерпілого, відкриті переломи тощо), відсутні видимі сліди вчинення іншого злочину, наявність транспортного засобу з uszkodженнями внаслідок ДТП, відсутні свідки. До того ж можливо висування наступних версій: 1) стався нещасний випадок; 2) має місце інсценування з метою приховування іншого злочину (наприклад, навмисного вбивства) або з метою приховати інформацію щодо участі окремих осіб у дорожньо-транспортній події. На наш погляд, головним у зазначеній ситуації є встановлення особи потерпілого. Якщо означена особа належить до можновладців або до осіб, які є політичними діячами, представниками крупного бізнесу, журналістами тощо, обов'язково необхідно встановити останні події, які відбувалися у житті означених осіб. Крім того, особливу увагу слід звернути на осіб, які отримали вигоду внаслідок означеної події.

Так, у 1999 році сталася дорожньо-транспортна подія, внаслідок якої загинув народний депутат України, лідер Народного Руху України В. Чорновіл. На думку журналістів-розслідувачів та родичів, обставини означеної події не були у повному обсязі встановлені під час проведення досудового слідства. Крім того, загибель В. Чорновола сут-

тєво вплинула на політичні події, які відбувалися на той момент в Україні. Таких «невизначених» у повному обсязі подій забагато [див., наприклад: 14].

Друга слідча ситуація. На місці дорожньо-транспортної події (або в іншому місці – неподалік від дорожнього полотна) виявлено труп потерпілого із зовнішніми ознаками наслідків ДТП та вбивства із застосуванням вогнепальної або холодної зброї; наявність транспортного засобу з uszkodженнями внаслідок ДТП, відсутні свідки. Версії, які висуваються, стосуються злочинної події, яка передувала ДТП, а саме: 1) сталася навмисне вбивство, а інсценування дорожньо-транспортної події застосовано як спосіб приховування ознак його вчинення; 2) сталася ненавмисне вбивство, а інсценування ДТП теж використано як спосіб приховування ознак його вчинення. Водночас особливого значення набувають результати проведення судово-медичної експертизи, яка має встановити причинно-наслідковий зв'язок між uszkodженнями та особливостями механізму ДТП. Можливо проведення судово-медичної експертизи в межах комплексної автотехнічної експертизи, задля визначення механізму ДТП та слідоутворення.

Третя слідча ситуація. На місці дорожньо-транспортної події знаходяться транспортні засоби, які приймали участь у події, є потерпілі з явними ознаками-наслідками ДТП, а також є труп без слідів-ознак ДТП. У цій ситуації висуваються наступні версії: 1) мала місце природна смерть, внаслідок чого сталася ДТП; 2) мало місце навмисне вбивство, приховане під ДТП (при цьому підозру повинні підпадати інші учасники ДТП). У зазначеній ситуації також суттєвого значення набуває судово-медична експертиза.

Під час вчинення розбійних нападів на інкасаторів, інсценування дорожньо-транспортної події може стати складовим елементом способу зупинення транспортного засобу інкасаторів, а також створення уявлення випадковості самої події.

Перша слідча ситуація. На місці вчинення ДТП знаходяться: всі транспортні засоби, які приймали участь у події (одна з автомашин може бути службового призначення – інкасаторська тощо), потерпілі від явного нападу, відсутній предмет злочинного посягання (гроші, коштовності, документи тощо), не встановлені злочинці. Означена ситуація свідчить про те, що злочинці після заволодіння предметом злочинного посягання зникли з місця вчинення злочину, використовуючи інший автотранспорт, заздалегідь підготовлений. Також можливо припустити, що означений злочин вчинено у складі організованої злочинної групи з чітким розподілом ролей, лідером, а також наводчиком, який володів інформацією про наявність предмету злочинного посягання у службовому автотранспорті і вказав маршрут транспортування.

Друга слідча ситуація. На місці вчинення ДТП знаходяться: транспортний засіб, на який вчинено розбійний напад, потерпілі від нападу, відсутній предмет злочинного посягання (гроші, коштовності, документи тощо), не встановлені злочинці. У цій ситуації злочинці скористалися автотранспортом, який набув ушкоджень внаслідок ДТП, тому необхідно проведення тактичної операції «Перехоплення» із задіянням можливостей патрульної поліції.

Як свідчить аналіз соціальних мереж та матеріалів слідчої практики, досить розповсюдженими сьогодні є шахрайства та вимагання, пов'язані з використанням

інсценування дорожньо-транспортної події, як обов'язкового складового елементу способу вчинення означеної категорії злочинів (так звані «автоподстави»).

Грунтуючись на визначених у криміналістиці слідчих ситуаціях [5, с. 75], що виникають під час розслідування вимагань та шахрайств, можливо виділити наступні слідчі ситуації.

Перша слідча ситуація. Шахраїв-вимагачів затримано на місці інсценованої дорожньо-транспортної події під час отримання предмету вимагання. На місці інсценованої ДТП знаходяться всі учасники події та їх транспортні засоби. До того ж слід зазначити, що злочинці можуть використовувати транспортний засіб за довіреністю, або на ньому відсутні державні знаки чи наявні євро номери. Тим самим ускладнюючи процес встановлення власника автотранспорту. Особливого значення у цій ситуації набувають наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, слідчий експеримент (за можливостю), допити (як потерпілих, так і затриманих, і свідків), застосування спеціальних знань криміналіста та автотехніка.

Друга слідча ситуація. Шахраїв-вимагачів затримано на місці інсценованої дорожньо-транспортної події в результаті спланованої та проведеної оперативно-тактичної комбінації «Затримання на місці вчинення злочину». Тут можуть виникати дві підситуації залежно від джерела та часу отримання інформації про злочинну діяльність: інформація отримана від потерпілого до передачі предмету вимагання; інформація отримана в результаті оперативно-розшукової діяльності (тобто після передачі предмету вимагання). Існують певні особливості тактики проведення означеної оперативно-тактичної комбінації залежно від вказаних підситуацій. У першій підситуації приймає участь потерпілий після інструктажу від оперативних працівників, у другій підситуації приймає участь оперативний працівник.

Крім того, слід зазначити, що шахрайство з ініціюванням дорожньо-транспортної події може бути спрямоване на отримання страхових відшкодувань або завищення розміру збитків. За таких умов виникають наступні слідчі ситуації.

Перша слідча ситуація. Особа заявляє у страхову компанію про страховий випадок. Інформація про інсценування незначна або взагалі відсутня. При цьому можливо висунути наступні версії щодо осіб, причетних до вчинення шахрайств у сфері страхування автотранспорту: а) шахрайство вчинено страховиками та (або) співробітниками страхових компаній; б) шахрайство вчинено страховальниками та іншими особами з метою отримання страхової виплати. Інколи заявники можуть використовувати корумповані зв'язки з працівниками патрульної поліції задля отримання довідки про ДТП, якої не було, або обстановку, яку було змінено.

Друга слідча ситуація. Особу, причетну до інсценування дорожньо-транспортної події з метою вчинення шахрайських дій, спрямованих на отримання страхових премій, встановлено співробітниками служби безпеки страхової компанії внаслідок проведення перевірки матеріалів страхового випадку.

Третя слідча ситуація. Особу, причетну до інсценування дорожньо-транспортної події з метою вчинення шахрайських дій, спрямованих на отримання страхових премій, затримано на місці вчинення злочинних дій або відразу після них.

У підсумку можливо зазначити, що виділені слідчі ситуації потребують подальшого опрацювання та формування відповідних алгоритмів дій залежно від злочину, а також комплексу наявної інформації.

Успішність діяльності з розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних з інсценуванням дорожньо-транспортної події, залежить не лише від умінь, які злочинець застосовує під час інсценування ДТП, але й від умінь слідчого визначати об'єктивні і суб'єктивні чинники, які вплинули на появу тих або інших ознак інсценування. Придбати необхідні знання, уміння і навички, як справедливо відзначено у криміналістичній літературі, неможливо без відповідної підготовки слідчого або оперативного працівника. Сліди злочину завжди відбивають суттєву інформацію, проте це не виключає їх невірної оцінки. Помилка часто приховується не в слідах, а в суб'єктові доказування, який робить невірні висновки з оцінки цих слідів. Успішному виконанню слідчим завдань під час розслідування означеної категорії злочинів сприятиме всебічний аналіз і оцінка виділених ознак і властивостей розглянутих слідчих ситуацій.

Література

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
2. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: монография / под общ. ред. Н.П. Яблокова. М.: ЛексЭст, 2002. 307 с.
3. Ищенко Е.П. Криминалистика: курс лекций. М.: КОНТРАКТ: АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.
4. Ищенко Е.П. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр., доп. и перераб. М.: КОНТРАКТ: ИНФРА-М, 2010. 784 с.
5. Криминалистика. Методика расследования преступлений новых видов, совершаемых организованными преступными сообществами: учеб. под ред. Ю.Г. Корухова. М., 1999. С. 75
6. Криминалистика. Схемы и терминология: учеб.-метод. пособ. / под ред. И.А. Возгрина, К.И. Сотникова. СПб.: Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2000. 165 с.
7. Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: учебник / под ред. А.П. Резвана, М.В. Субботиной, Ю.В. Харченко. Волгоград: ВА МВД России, 2000. 221 с.
8. Криминалистика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. М.: Юристъ, 2000. 751 с.
9. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 2000. 672 с.
10. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
11. Саковський А.А. Криміналістичні засади розслідування інсценувань злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 202 с.
12. Семенов В.В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 183 с.
13. Скригонюк М.І. Криміналістика: підручник. К.: Атіка, 2007. 496 с.
14. ТОП-12 найрезонансніших ДТП з українськими політиками URL: https://24tv.ua/top12_nayrezonansnishihtdp_z_ukrayinskimi_politikami_n596950.

*Осадчий Ю. І.,
аспірант кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*